

ПРОЦЬ О. Є.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства,
соціології та політології
(Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка)

НОСИЛЕВСЬКА Т. В.,

студентка II курсу
історичного факультету
(Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка)

УДК 342.726-053.2(477):364.632

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.1.4>

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті досліджено окремі теоретико-прикладні проблеми правового захисту дітей в Україні від домашнього насильства. Насильство визнається одним із ризиків сучасного суспільства. Проблема насильства загалом і домашнього насильства має глобальний характер. Україна розпочала боротьбу із насильством у сім'ї 2001 р. Шляхом прийняття 2017 р. нового закону Україна зробила ще один важливий крок до розв'язання цієї проблеми. Проаналізовано співвідношення понять «домашнє насильство» та «жорстоке поводження з дитиною» й встановлено, що останнє є ширшим за своїм змістом. Згідно із законодавством України дитиною, яка постраждала від домашнього насильства, визнається особа, котра не досягла вісімнадцятирічного віку та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком насильства. Домашнє насильство над дитиною є протиправним і потребує застосування до кривдника відповідних заходів державного примусу – адміністративно-правових чи кримінально-правових. Виокремлено такі проблемні аспекти захисту дітей від домашнього насильства: необхідність розмежування домашнього насильства як адміністративного правопорушення і як кримінально караного діяння; конкуренцію кримінально-правових норм, що ускладнює кваліфікацію протиправних діянь; відсутність кваліфікованого складу кримінального правопорушення – вчинення домашнього насильства щодо дитини; латентність домашнього насильства щодо дитини. Для попередження та протидії проявам домашнього насильства над дітьми в Україні необхідно внести відповідні зміни у статистичні форми звітності, здійснювати обмін інформаційними даними між МОЗ і МОН України щодо потерпілих від домашнього насильства дітей; підвищити ефективність реагування на повідомлення про домашнє насильство щодо дітей, зокрема, з боку поліції та служб у справах дітей; формувати нетерпиме ставлення суспільства до насильства загалом і до насильства щодо дитини зокрема.

Ключові слова: дитина, домашнє насильство, дитина, яка постраждала від домашнього насильства, фізичне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство, запобігання насильству, протидія насильству.

Prots O. Ye., Nosylevska T. V. Problems of legal protection of children from domestic violence in Ukraine

The article reveals some theoretical and practical problems of legal protection of children from domestic violence in Ukraine. Violence is recognized as one of the risks of modern society. The problem of violence in general and domestic violence in particular is a global one. Ukraine began to combat domestic violence in 2001. By adopting a new law in 2017, Ukraine has taken another important step to solve this problem. The article analyzes the correlation of the concepts of “domestic violence” and “child abuse” and finds that the latter is broader in content. Under Ukrainian law, a child who has suffered from domestic violence is defined as a person under the age of eighteen years who has been subjected to any form of domestic violence or has witnessed violence. Domestic violence against a child is illegal and requires the imposition of State coercion, whether administrative or criminal, on the perpetrator. Some problematic aspects of protecting children from domestic violence are highlighted. Firstly, the need to distinguish between domestic violence as an administrative offense and as a criminal offense. Secondly, it is the competition of criminal-law norms, which complicates the qualification of unlawful actions. Thirdly, there is no qualified corpus delicti of criminal offence – domestic violence against a child. There is a high latency of domestic violence against children in Ukraine. To prevent and counteract the manifestations of domestic violence against children in Ukraine it is proposed: to improve the statistical reporting forms and information exchange between the Ministry of Health and the Ministry of Education and Science of Ukraine on children affected by domestic violence; to improve the response to reports of domestic violence against children by police and services for children; to form an intolerant attitude of society to violence in general and to violence against children in particular.

Key words: *child, domestic violence, child victim of domestic violence, physical violence, psychological violence, sexual violence, economic violence, prevention of violence, counteracting violence.*

Вступ. Проблема насильства у сім’ї, або домашнього насильства, фактично існує вже давно. Так, дослідники, опираючись на дані ЮНЕСКО, твердять, що насильство у сім’ї існує у будь-якому суспільстві, у всіх культурах, воно передається з покоління у покоління, перетворюючи дітей, вихованих у насильстві, на жорстоких дорослих [1, с. 58]. Сьогодні у більшості країн світу відбуваються негативні соціальні процеси, що породжують кризові зміни у суспільстві, у зв’язку із чим воно іменується «суспільством ризику». Принципову різницю між традиційним суспільством і суспільством ризику визначає М.І. Балан: перше продукує й накопичує багатства (матеріальні цінності, гроші, технології, комунікації), друге – пропонує чимраз ширшу сукупність ризиків, які також здатні накопичуватися, втягуючи в орбіту свого впливу дедалі більше коло соціальних акторів [2]. Одним із таких ризиків є насильство, що проявляється у різних сферах людського буття: економічній, політичній, духовній, сімейній.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб визначити найбільш важливі теоретико-прикладні проблеми правового захисту дітей в Україні від домашнього насильства та можливі шляхи їх розв’язання.

Результати дослідження. У сучасних умовах домашнє насильство над дитиною набуло характеру глобальної проблеми, і, незважаючи на зусилля міжнародної спільноти, його досі не вдалося викоренити. Ця проблема не оминула й Україну. Щоправда, в Україні донедавна не прийнято було обговорювати, а тим паче втручатися у справи сім’ї, де насильство над дитиною вважалося нормою. Лише окремі випадки, що кваліфікувалися як кримінальне діяння, ставали резонансними.

Ситуація суттєво змінилася, коли в Україні 2001 р. був прийнятий Закон «Про попередження насильства в сім'ї», який визначив правові й організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи й установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства у сім'ї [3]. Насильством у сім'ї відповідно до ст. 1 Закону визнавалися будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного або економічного спрямування одного члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права та свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю. Аналізуючи це поняття, В.І. Шиман виокремив такі «обов'язкові ознаки насильства в сім'ї: 1) особами, що страждають від сімейного насильства, можуть бути тільки члени сім'ї (тобто цей Закон не поширюється на сусідів, співмешканців, у тому числі розлучених осіб, котрі продовжують спільно проживати, осіб, що зустрічаються, але не перебувають у шлюбі, тощо); 2) діяння насильника повинне бути протиправним (тобто суперечити нормам чинного законодавства); 3) діяння призвело або могло призвести до порушення прав члена сім'ї як людини, так і громадянина; 4) вина насильника повинна виявлятися у формі умислу, а не необережності» [4, с. 127]. З наведеного випливає, що сфера дії зазначеного Закону обмежувалася лише стосунками між членами сім'ї, а це можна вважати одним із його недоліків.

У грудні 2017 р. Верховна Рада України ухвалила новий Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [5], у якому цей недолік був усунутий – замість поняття «насильство у сім'ї» було сформульовано поняття «домашнє насильство» – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи у межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. У такий спосіб суттєво розширилося коло осіб, які охоплюються дією цього Закону.

У контексті нашого дослідження особливо важливо те, що дитиною, яка постраждала від домашнього насильства, Закон визнав особу, котра ще не досягла вісімнадцятирічного віку та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком насильства. Законом також розмежовано форми домашнього насильства – економічне, психологічне, сексуальне, фізичне; вочевидь, кожне із них може бути спрямована проти дитини. У ст. 4 Закону наголошено: «у разі, якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей в законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини» [5].

Варто зауважити, що у практиці соціальної роботи часто використовується термін «жорстоке поводження з дітьми» як синонім домашнього насильства над дітьми, а також «недбале ставлення до дитини – відсутність із боку батьків належного забезпечення умов, потрібних для здорового розвитку дитини» [6, с. 140].

На нашу думку, терміни «насильство над дітьми» та «жорстоке поводження з дітьми» використовувалися як взаємозамінні тому, що тривалий час в Україні діяв спеціальний підзаконний нормативно-правовий акт, який регламентував процедуру розгляду скарг дітей на жорстоке поводження, насильство і знущання над ними в сім'ї та поза її межами – Порядок розгляду звернень і повідомлень із приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затверджений наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16 січня 2004 р. [7]. За цим наказом, «жорстоке поводження з дитиною» означало «будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насилля над дитиною в сім'ї або поза нею» (п. 1.4). Нині цей наказ втратив чинність відповідно до постанови Кабінету

Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [8].

Натомість Закон України «Про охорону дитинства» було доповнено таким визначенням жорстокого поводження з дитиною: «це будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, перебування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини» [9]. Тобто можна твердити, що жорстоке поводження з дитиною є більш широким за змістом поняттям, яке охоплює, серед іншого, і домашнє насильство над дитиною.

За ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства», держава захищає дитину від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, зокрема, з боку батьків або осіб, які їх замінюють [9]. Зрозуміло, що цей захист забезпечується нормами галузевого – адміністративного та кримінального законодавства. У ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачена відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі [10], однак, як впливає зі змісту адміністративно-правової норми, потерпілим може бути будь-яка особа, а не лише дитина. Відзначимо, що 1 липня 2021 р. Верховна Рада ухвалила зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими посилено заходи відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі [11].

Кримінальний кодекс України визнає домашнє насильство кримінальним правопорушенням. За ст. 126¹, домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Це діяння з матеріальним складом, оскільки породжує негативні наслідки для потерпілого. Варто додати, що ст. 152, 153 Кримінального кодексу України розмежовують зґвалтування та сексуальне насильство [12].

Загалом позитивно оцінюючи законодавчі кроки щодо протидії домашньому насильству, вважаємо за доцільне визначити проблемні теоретико-прикладні аспекти захисту дітей від домашнього насильства. Перша проблема полягає у необхідності розмежування домашнього насильства як адміністративного правопорушення і домашнього насильства як кримінально караного діяння. У цьому випадку застосовується загальний підхід – відокремлення кримінальних правопорушень від адміністративних за ступенем суспільної небезпечності. Фахівці підкреслюють важливість і практичну цінність категорії «суспільна небезпечність», необґрунтовані нападки на яку останнім часом є частим явищем у науково-практичному просторі [13]. Тобто домашнє насильство як кримінальне правопорушення характеризується підвищеною суспільною небезпечністю, що й зумовлює необхідність застосування до порушника саме кримінально-правових заходів.

Варто зауважити, що у кримінальному процесуальному законодавстві використовується термін «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» (п. 7 ч. 1 ст. 284, ч. 1 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу України) [12], злочин, пов'язаний із домашнім насильством (ч. 6 ст. 194, ч. 9 ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України) [14]. На думку науковців, зміст останнього поняття значно ширший, ніж суто «домашнє» насильство» за ст. 126-1 КК [13]. Виходячи з міркувань дослідників, кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, – це: діяння, передбачене ст. 126-1 КК; діяння, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; правопорушення, поєднане з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або

близьких відносинах» і п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення <...> у присутності дитини». Такий підхід до тлумачення поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» є цілком слушним, бо він дає змогу враховувати всі фактичні обставини вчиненого діяння, не обмежуючись ознаками, передбаченими у ст. 126¹ Кримінального кодексу України, та використовувати кримінально-правові засоби для захисту жертв домашнього насильства повною мірою.

Ще одна проблема полягає у тому, що після криміналізації домашнього насильства нерідко виникає конкуренція кримінально-правових норм, а це ускладнює правильну кваліфікацію вчинених діянь. Так, до внесення ст. 126¹ до Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність за діяння, що мають ознаки домашнього насильства, була передбачена різними нормами (розділи II, III, IV Особливої частини ККУ). У зв'язку із цим науковці визначили кілька правил розмежування домашнього насильства та інших посягань на життя та здоров'я людини. Наприклад, «якщо домашнє насильство полягає у діянні, яке збігається з ознаками іншого злочину, але потерпілий – спеціальний (ст. 3 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), насильство має систематичний характер і максимальні санкції за цей чи інший злочин, нижчі чи такі ж санкції, передбачені ст. 126-1 КК, кваліфікація відбувається за ст. 126-1 КК (наприклад, якщо домашнє насильство полягає у систематичному заподіянні умисного легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК, вчинене потребує кваліфікації за ст. 126-1 КК). Інше правило – якщо потерпілий спеціальний, але немає систематичності – кваліфікація здійснюється за відповідною статтею КК України та п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК (наприклад, ч. 1 ст. 125, п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК). І, що особливо важливо, якщо домашнє насильство вчиняється щодо спеціального потерпілого у присутності дитини – враховується і п. 6 ч. 1 ст. 67 КК [13]. Суттєвим недоліком кримінального законодавства, на нашу думку, є те, що ним не передбачено кваліфікованого складу кримінального правопорушення – вчинення домашнього насильства щодо дитини.

Практично всі дослідники, котрі порушують проблему домашнього насильства, вказують на високий ступінь його латентності [15] і визначають «фактори, які створюють перепони для звернення реальних чи потенційних жертв до структур, що здійснюють заходи із протидії домашньому насильству. Це обґрунтована занепокоєність жертв, що злочинець не буде заарештований, недовіра до правової системи, небажання відкривати свою таємницю суспільству та багато іншого» [16, с. 27]. Можна додати, що у разі вчинення насильства щодо дитини причиною латентності виступає те, що діти недостатньо знають, як реально захистити себе, куди звернутися за допомогою тощо. Ці міркування підтверджуються реальними цифрами. Так, 2015 р. в Україні Київський міжнародний інститут соціології провів всеукраїнське опитування громадської думки «Насильство щодо дітей в Україні». І хоча про домашнє насильство окремо не йшлося, результати цього опитування є досить промовистими. Згідно з отриманими даними 65% дітей віком від 12 до 17 років зазнавали хоча б одного з видів насильства. Серед них 55% дівчат і 45% хлопців [17, с. 7]. Водночас про існування законодавства з питань захисту прав дітей знають 49% дітей. З них 27% назвали узагальнено закони про права дитини, 21% згадали Конвенцію ООН про права дитини, ще 5% пригадали лише назву організації – ООН (якщо припустити, що вони мали на увазі саме Конвенцію, то рівень знань про існування Конвенції зростає до 26%), 11% згадали Конституцію України, 7% – Декларацію прав дитини. Частина дітей також згадали про установи, де можна отримати допомогу: 5% назвали установи соціального захисту, 4% – правоохоронні органи, по 2% опитаних – Кримінальний і Сімейний кодекси України відповідно [17, с. 11]. Як бачимо, доволі низький рівень обізнаності щодо способів захисту є суттєвим чинником латентності насильства, зокрема домашнього, щодо дітей.

Останніми роками проблема захисту дітей від домашнього насильства особливо загострилася. З жовтня 2020 по березень 2021 рр. ГО «Ла Страда – Україна» проводила Моніторинг на Національній гарячій лінії для дітей і молоді, щоб з'ясувати вплив пандемії COVID-19 на ситуацію з домашнім насильством щодо дітей і визначити ефективність реагування державних органів на випадки домашнього насильства, від якого страждають

діти. В опитуванні взяло участь лише 133 особи (замість запланованих 150). Виявилося, що фізичне насильство є найпоширенішим – близько 52% опитаних, однак лише 50% опитаних звернулися до поліції, 24 особи повідомили, що поліція ніяк не відреагувала на факт домашнього насильства щодо дитини. У деяких випадках поліція прийняла заяву, але не повідомила інформацію у службу у справах дітей. Лише 6 осіб звернулися до суду, де окремі заходи стосувалися дитини. Лише 17% опитаних зверталися до служби у справах дітей. 5 осіб із дітьми звернулися до притулків. 7 осіб звернулися до медичних установ щодо факту насильства над дитиною [18]. Вочевидь, погіршення ситуації з домашнім насильством щодо дітей безпосередньо пов'язане з пандемією COVID-19 і відповідними карантинними заходами, внаслідок чого діти більше перебувають вдома, разом із батьками та іншими членами сім'ї, тому ймовірність вчинення домашнього насильства щодо дитини суттєво підвищується.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, варто ще раз наголосити, що проблема домашнього насильства щодо дітей в Україні, зумовлена ризиками сучасного суспільства, є надзвичайно гострою та якнайшвидше потребує розв'язання. Можна визначити такі шляхи принаймні мінімізації цієї проблеми. Найперше необхідно створити дієвий механізм виявлення дітей, постраждалих від домашнього насильства, значну частину серед яких становлять діти – свідки домашнього насильства, яким приділяється недостатньо уваги. Для цього, наприклад, слід удосконалити статистичну звітність і забезпечити обмін відповідними інформаційними даними між МОЗ і МОН України щодо потерпілих від домашнього насильства дітей. Уповноважені державою органи, зокрема, поліція та служби у справах дітей, повинні оперативно й ефективно реагувати на повідомлення про домашнє насильство щодо дітей, керуючись принципом найкращого забезпечення інтересів дитини. Важливе значення має також поліпшення інформування про способи захисту та служби допомоги для постраждалих від домашнього насильства дітей як самих дітей, так і дорослих. Наприклад, для привернення уваги суспільства до проблем подолання насильства у сім'ї, жорстокого поводження з дітьми, протидії торгівлі людьми та захисту прав жінок в Україні щорічно з 25 листопада до 10 грудня проводиться Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства». 2020 р. Міністерство освіти і науки України рекомендувало організувати та провести в закладах освіти навчальні заняття, лекції, вебінари, круглі столи та інші заходи з урахуванням умов карантину. Під час підготовки до уроку можна було використати матеріали, підготовлені у межах проекту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», серед яких: відеоролик «Розкажи дорослому, якому довіряєш» – щодо попередження сексуального насильства щодо дітей у колі довіри; буклет «Дізнайся про свої права в цифровому середовищі» з рекомендаціями Ради Європи щодо поваги, захисту та здійснення прав дитини в цифровому середовищі для дітей та молоді та ін. [19].

Слушними слід визнати міркування про те, що «у механізмі запобігання і протидії домашньому насильству домінуюче місце має займати діяльність інститутів громадянського суспільства з подолання, зміни, усунення стереотипів, що оточують це явище. Ані досконале законодавство, ані ефективна інституційна система не забезпечать зниження латентності домашнього насильства, якщо жертва буде відчувати суспільний осуд, а дії кривдника будуть систематично виправдовувати» [15, с. 24]. Тобто у суспільній свідомості має утвердитися думка про те, що насильству загалом і насильству щодо дитини зокрема немає виправдання. За таких умов законодавча основа й інституційна система, створена державою для попередження і протидії домашньому насильству, буде користуватися довірою людей. І це дасть змогу мінімізувати ризики, які криє у собі домашнє насильство, як для сучасного, так і прийдешнього покоління.

Список використаних джерел:

1. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навчальний посібник. Київ : ДЦССМ, 2002. 132 с.
2. Балан М.І. Суспільство ризику: дестабілізаційні можливості. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.2.101> (дата звернення: 12.12.2021).

3. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 р. № 789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
4. Шиман В.І. Основні фактори та шляхи подолання жорстокого поводження з дітьми. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. Вип. 4. С. 127–132.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n504> (дата звернення: 12.12.2021).
6. Соціальна робота : в 3 ч. Ч. 3: Робота з конкретними групами клієнтів / А.М. Бойко, Н.Б. Бондаренко та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 166 с.
7. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення : наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 р. № 5/34/24/11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0099-04#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
8. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#n49> (дата звернення: 12.12.2021).
9. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80731-10#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі : Закон України від 01.07.2021 р. № 1604-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1604-20#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
13. Харитонов О.В., Тітко І.М. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. *Юрліга*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochyn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats (дата звернення: 12.12.2021).
14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
15. Наливайко Л.Р. Домашнє насильство як перешкода становленню громадянського суспільства: сучасні тенденції та перспективи подолання в Україні. *Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (ДДУВС, 15.05.2020)*. С. 21–25. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5072/1/2.pdf> (дата звернення: 12.12.2021).
16. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / уклад. : Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. Київ, 2011. 192 с. URL: <http://romny-mcass.edukit.sumy.ua/Files/downloads/M.pdf> (дата звернення: 12.12.2021).
17. Насильство щодо дітей в Україні. Всеукраїнське опитування громадської думки / за ред. С. Павлиш, Т. Журавель. Київ : Вид-во ФОП Клименко, 2015. 146 с.
18. Аналітичний звіт «Реагування державних органів влади на випадки домашнього насильства під час кризових ситуацій (зокрема пандемії COVID-19) та рекомендації щодо вдосконалення їхньої роботи». С. 22–36. URL: https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/analitychnyj-zvit_15.06.21.pdf?fbclid=IwAR1DDvT26t8Jlc7806yYKCB76b4iraF5tVks_ec5jGp3YHe62n_-6O8KfFY (дата звернення: 12.12.2021).
19. Акція «16 днів проти насильства»: МОН рекомендує провести урок щодо питань проблем у сім'ї / Міністерство освіти і науки України. 23.11.2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/akciya-16-dniv-proti-nasilstva-mon-rekomenduye-provesti-urok-shodo-pitan-problem-u-simy> (дата звернення: 12.12.2021).

